

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8, p. 377-392

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11952>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

İSLAM BİRLİĞİNE GİDEN YOLDA HAC İBADETİ: MİLLİ GÖRÜŞ VE HAC

Hamit AKTÜRK - Faruk TURHAN***

ÖZET

Hac ibadeti tarihte ifa ettiği evrenselleştirici ve nispeten küreselleştirici fonksiyonun yanında 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren İslamcılığın müstakil bir ideoloji olarak teşekkülünden sonra İslamcılar için ayrı bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Haccın, renk, etnisite ve mezhep ayrımı olmadan her coğrafyadan insanın belli bir zaman ve mekanda bir araya gelmesine imkan tanınması, bu ibadete diğer ibadetlerden ayrı bir misyon yüklenmesinin en önemli sebebidir.

Siyasal ve soysal ıslahatçı ihyacı, antiemperyalist bir hareket olarak Milli Görüş hareketi de diğer pek çok İslamcı oluşum gibi hacca ayrı bir anlam atfetmiştir. Hareket ümmetçi kodlarını bu ibadet sayesinde canlı tutmaya çalışmış, hac ortamını diğer İslam coğrafyalarındaki hareketlerle işbirliği için bir vasat olarak görmüştür. Bu sayede diğer İslam coğrafyalarından haberdar olunmuş ve Anadolu coğrafyasından kazanılan tecrübe hac vesilesiyle diğer İslam coğrafyalarına aktarılmıştır. Hareketin lideri Necmettin Erbakan çok sayıda hac ve umre yapmış, yaptığı hac ve umrelerde, İslam dünyasının diğer bölgelerindeki pek çok lider ile ikili görüşmeler yapmış, konferanslara katılmıştır.

Milli Görüş teşkilatlarının hac organizasyonları, onların kafasındaki İslam birliği idealinin bir ütopya olmadığını gösteren bir tarzda formüle edilmiştir. IGMG hac organizasyonu, hac emirliği, Avrupa iç yapılanması, emir komuta zinciri, irşad ve eğitim çadırları bir tür "İslam Birleşmiş Milletleri" gibi kodlanmıştır. Milli Görüş hareketinin ümmetçi kodları hac ibadeti ve bu ibadete yüklenen anlamda tebellür etmiştir.

Bu çalışmamız üç aşamada yapılandırılmıştır. İlk olarak hac olgusunun tarih içerisindeki sosyal, siyasal yeri ve önemi, ikinci olarak İslamcıların hac olgusuna yükledikleri özel anlam ve son olarak da Milli Görüş liderlerinin hac ibadetine yükledikleri özel misyon ele alınacaktır.

Bu çalışmamızda biz, gerek Milli Görüş hareketinin lideri Necmettin Erbakan'ın gerekse hareketin diğer etkili isimlerinin hac ile ilgili yorumlarını ve hac sırasında yaptıkları konuşmaları söylem analizine

* Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, El-mek: akturkhamit@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, El-mek: farukturhan1976@hotmail.com

tabi tutup elde ettiğimiz verilerle bu tezimizi ispat etmeye çalışacağız. Bunu yaparken, gerek medyada yer alan haberlerden gerekse Milli Görüş literatüründen faydalanıp metin analizi yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Milli Görüş, Necmettin Erbakan, Ümmet, İslamcılık, İttihad-ı İslam

PILGRIMAGE IN THE ROAD TO THE ISLAMIC UNION: ISLAMIC VIEW AND HAJ

ABSTRACT

This work is structured in three stages. Firstly, the social, political place and the importance of the pilgrimage in history are mentioned. Secondly, the specific meaning that the Islamists put in for the pilgrimage was emphasized. Finally, the special mission that the Islamic View's leaders put into pilgrimage was discussed.

In this study, we tried to analyze the pilgrims' interpretations of Necmettin Erbakan and other influential figures of the Islamic View, and the discourse analysis of the speeches they made during the pilgrimage. We will try to prove this thesis as we have gained. In doing so, we will try to make use of both the media news and the Islamic View's literature to analyze texts.

The organization of the pilgrimage of the Islamic View's organizations is a structure that shows that the ideal of the Islamic Union is not a utopia. The IGMG's pilgrimage organization, with pilgrimage leadership, and European interior design, order command chain, and a kind of educational tents, central education in the Holy Land is coded as "United Nations of Islam". The symbols of the Ummaht of the movement of the Islamic View acted in the sense of worship and the meaning of this worship was uploaded.

Giving of Necmettin Erbakan to importance to pilgrimage worship is also influential of Sunni tradition which he feeds on it. Necmettin Erbakan regarded this worship as a suitable platform for establishing "Islamic unity". During the pilgrimage he exchanged knowledge and experience with the world's Muslims.

STRUCTURED ABSTRACT

Pilgrimage (haj) has a function of universalization and relatively globalization in history. Besides, from the second half of the 1800's, after the establishment of Islamism as an independent ideology, the pilgrimage for the Islamists became more prominent. The reason for the hajj to stand out: it allows people from every geography to come together in a certain time and place without color, ethnicity and sectarian distinction. Islamic writers such as Ali Shariati, Mawdudi and Sayyid Kutub brought forward the political and ideological direction of pilgrimage. They even redefined this worship and the symbols that made it.

Turkish Studies

The İslamic View Movement which is a revivalist movement, like other Islamic movements, attaches a special importance to the pilgrimage. The movement has tried to keep the “unionist” codes alive thanks to this worship. The movement saw the pilgrimage environment as a medium for cooperation with movements in other Islamic geographies. On this page, the experience gained from the Anatolian geography and being informed about other Islamic geographies has been transferred to other Islamic geographical regions by means of the pilgrimage. The leader of the movement, Necmettin Erbakan, has made numerous pilgrimages and prayers, held bilateral meetings with many leaders in the other regions of the Islamic world, and participated in conferences in his pilgrimage and umrahs.

This work is structured in three stages. Firstly, the social, political place and the importance of the pilgrimage in history are mentioned. Secondly, the specific meaning that the Islamists put in for the pilgrimage was emphasized. Finally, the special mission that the İslamic View’s leaders put into pilgrimage was discussed.

In this study, we tried to analyze the pilgrims' interpretations of Necmettin Erbakan and other influential figures of the İslamic View, and the discourse analysis of the speeches they made during the pilgrimage. We will try to prove this thesis as we have gained. In doing so, we will try to make use of both the media news and the İslamic View’s literature to analyze texts.

Separating religious groups and movements into categories in the contemporary era will make it easier to analyze them. It can be argued that the İslamic View movement can also be included in the “revivalist” trends in this category. According to The İslamic View Movement in accordance with the general nature of the revivalist tendencies is the biggest problem faced by Muslims in today's world is the failure to revive their religious values and to be politically divided. If this is the case, then naturally the solution will be to concentrate on the unification of Muslims. They tried to use all the instruments they would legitimately use in their hands to get rid of fragments and establish Islamic unity. For this purpose they are more focused on their social and political functions than on individual aspects of worship. In this respect, religious movements are focused on the political and social functions of the pilgrimage. One of the reasons for the importance of the pilgrimage of religious movements is the only bond that connects Muslims to each other after the removal of the caliphate.

Successful hajj organizations have increased Necmettin Erbakan's recognition in the Islamic world. Thanks to the pilgrimage, has offered the opportunity to contact many communities and movements in other geographical regions of the Islamic world. Thanks to successful pilgrimage organizations, the Saud pilgrimage ministry has shown the "İslamic View Pilgrimage Organization" as a model for other countries and has awarded it with special quota allocation. It is known that Necmettin Erbakan left ten thousand private pilgrimage quotas in the direction of Saud. This quota is almost equivalent to the quota of a medium-sized country. The İslamic View organization uses this quota in the European

Turkish Studies

sum. The success of the pilgrimage is evident in the settlement plan of Arafat.

The organization of the pilgrimage of the Islamic View's organizations is a structure that shows that the ideal of the Islamic Union is not a utopia. The IGMG's pilgrimage organization, with pilgrimage leadership, and European interior design, order command chain, and a kind of educational tents, central education in the Holy Land is coded as "United Nations of Islam". The symbols of the Ummaht of the movement of the Islamic View acted in the sense of worship and the meaning of this worship was uploaded.

Giving of Necmettin Erbakan to importance to pilgrimage worship is also influential of Sunni tradition which he feeds on it. Necmettin Erbakan regarded this worship as a suitable platform for establishing "Islamic unity". During the pilgrimage he exchanged knowledge and experience with the world's Muslims.

Keywords: İslamic View, İslamic Unity, Haj, Necmeddin Erbakan, Ummah, Islamism

Giriş

Hac ibadeti, diğer dinlerde de var olan “arınma” ihtiyacına dayalı olarak gerçekleştirilen “kutsalla bağ kurma” eylemidir. Bu ibadette üç kutsalın birlikteliği söz konusudur; “kutsal zaman, kutsal mekân ve semboller” (Çakmak, 2015, 125). Tüm ibadetlerin hem arınmaya yönelik bireysel ve tecrübi, hem de topluma bakan bir yüzü bulunmaktadır. Kuranî ifade ile “şear” yani sembol olarak isimlendirilen hacc, bu açıdan belki de toplumsal ve siyasi yönü, bireysel tecrübi yönünün bile önüne geçtiği, benzersiz bir ibadettir. Eliade'nın (1991, 12) deyişiyle hac bir tür kutsallık arayışıdır. Hac, bir yönüyle “dikey” ile bağlantılı bireysel arınmaya odaklı, kutsalla bağlarını güçlendiren bir ibadet iken diğer yönü olan “yatay” boyutuyla ise toplumsal ve siyasal bir içeriğe sahiptir. Bizim çalışmamız, haccın tecrübi ve bireysel boyutundan daha çok, onun siyasal ve sosyal fonksiyonlarına odaklanacaktır.

Kuran'da hac ve umre ibadetlerinin unsurları/ rükünleri için şear kavramı ve türevleri kullanılmaktadır (Bakara, 158). Şear kelimesi Türkçeye sembol olarak çevrilebilir. Aynı zamanda “şuur” kelimesiyle de hem anlam hem de kök yakınlığı vardır. Normal, sıradan bir davranış veya nesne taşıdığı veya içerdiği veya ima ettiği “şuur” sayesinde sembole yani şearre dönüşür. O, hem bir kimlik bileşenidir hem de kimlik izharıdır. Hac da içerdiği şuur sayesinde İslam'ın sembolüdür. Her sembol bir atıftır. Hem o ibadeti yapana bir şuur kazandırır hem de değerler sistemini gelecek nesillere taşır. Yani hac ibadeti bir şuurla başlanan ve bitirildiğinde yeni bir şuur kazandıran bir ibadettir.

Haccın şearinin modern dönemde bireysel ve dikey boyutundan çok yatay, sosyal ve siyasal sembolik anlamının öne çıkmasında aynı zamanda modern hayatın sembolleri öne çıkaran tutumunun da etkisi göz ardı edilemez. Kuran da şear olarak isimlendirilen ve görünenden daha derin anlamlar barındıran haccın sembolik anlamı, sembollerin öne çıktığı modern dönemde kimlik inşası ve kimlik beyanı boyutlarıyla ayrı bir önem kazanmıştır.

İslam'da ibadetlerin hikmetleri ile ilgili çok şey söylenebilir. Geleneğimizde ibadetlerin hükümleri, hikmetleri ve sıraları ile ilgili büyük bir külliyat mevcuttur. Klasik fıkıh kitapları ibadetlerin ahkâmını, Gazzali (1998), İzz b. Abdisselam (2006), Hakim et-Tirmizi (2016), Kadı

Burhanettin¹ ve hatta Şah Velîyullah Dihlevî (1994) gibi alimler de ibadetlerin hikmetleri ve sırlarını konu edinmişlerdir. Hatta Muhyiddin İbn Arabî²'nin *Fütühat*'ı (2006), Bursevî'nin *Tuhfe-i Ataiyye*'si (2000) dahi bu konuya ilişkin farklı da olsa bir bakış geliştirmiştir.

Geleneksel dönemde yazılan eserler, ibadetlerin hikmetleri ve sırlarına odaklanırken, günümüzde yazılan eserler özellikle hac gibi ibadetlerin daha çok sosyal ve siyasi fonksiyonlarına odaklanmışlardır. Bu durum aslında anlaşılabilir bir durumdur. Zira ibadetleri ve haccı ele alan yazarlar, eksiklik gördükleri noktalara odaklanmışlar, hastalığı teşhis ettikleri perspektife uygun tedavi önermişlerdir. Parçalanmış, batı karşısında geri kalmış, işgale uğramış, yer atlı ve yer üstü zenginlikleri yağmalanmış, geleneği ve usulü oryantalizme malzeme edilmiş bir dönemin yazarlarının bu sorunlara çözüm önerileri getirmeleri oldukça doğaldır. Modern dönemde Müslümanları birbirlerine bağlayacak bir bağ ihtiyacı hâsıl olmuştur. Tüm dünya Müslümanlarının fiziksel olarak birbirleriyle karşılaştıkları yer olması hasebiyle hac, modern dönemde bu ihtiyacı nispeten karşılayan önemli bir ibadettir (Roy, 2003, 150). Geleneksel dönemde bu bağ, sembolik de olsa, fonksiyonel olarak tüm Müslümanları içine alacak bir genişliğe sahip olmasa da hilafet ve halifenin manevi şahsında sağlanmıştı. Fonksiyonelliği, genişliği kapsamı tartışmalı bir kurum olan hilafet, geleneksel dönemde İslam dünyasını birbirine bağlayan ortak bağların en başında gelir. Bu bağın kopması Necip Fazıl'ın deyişiyle tesbihin ipinin kopması gibidir. Modern rüzgârların savurduğu ümmet bu kopuşla daha bir uzaklara savrulmuştur.

Geleneksel dönemde İslam ümmetini birbirlerine bağlayan hilafet gibi ontolojik, usul ve mezhep gibi epistemolojik bağların zayıflaması veya kopması sonucunda bu bağın kurulma imkânını potansiyel olarak bünyesinde taşıyan hac ibadeti ayrı bir önem kazanmıştır. Modern dönemde İslam dünyası sadece fiziki olarak parçalara ayrılmamış, sorunlar karşısında önerilen çözüm yollarının farklılığına dayanan cemaatleşme olgusu da ayrı bir parçalanmışlığın ifadesi olmuştur. Parçalanmış fiziksel ve zihinsel coğrafyada bir araya gelip ayakta kalmaya çalışan küçücük ve kendi sorunlarına odaklı bir İslam dünyası haritası ortaya çıkmıştır. Epistemolojik ve ontolojik parçalanmışlığın minimuma indiği zaman ve mekân olarak hac ibadeti sosyal ve siyasi önemine binaen modern dönemde dikkatleri daha da üzerine çekmiştir.

Benedict Anderson (1995), milliyetçiliğin yükselişini ele alırken, gelenekselden moderne geçen toplumların cemaat yapılarının dağıldığı ancak zihinsel birliktelikleri ifade eden “hayali cemaatlerin” ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu açıdan “İslam Birliği” veya “ümmet” geleneksel hayattan modern hayata geçişte dağılan İslam toplumunun yeni bir ütopyası mıdır, “ümmet” hayali bir cemaat midir? İslam birliği mümkün müdür? sorularına İslamcılar çeşitli cevaplar vermişler ve bu konuda çeşitli yollar önermişlerdir. İslamcılığın en azından İslam birliği idealini dile getirenlerin ilklerinden olan Afganî ile onun tilmizi Abduh farklılaşması bu konuda yolların farklı olacağına güzel bir örneğidir. Günümüzde de İslamcılar veya dini grupların kafalarındaki “ümmet” idealinin hem zihinsel hem de fiziksel farklılıklar taşıdığını görmekteyiz. Roy (2003, 151-153) modern zamanda “ümmet” kavramının sanal bir içeriğe sahip olduğunu iddia eder. Ona göre, ümmet artık bir toprak parçası üzerindeki birlikten daha çok zihinlerde bir birliğin adıdır. Şayet durumun bu olduğu varsayılsa bile sanal birlikteliğin ortak sembollerinden en barizi olarak hac daha da önem kazanacaktır. Zira hayali bir birlikteliğin hac vasıtasıyla bir zaman ve mekânda vücut bulmuş ve hayata taşınmış olacaktır. İlginç olması bakımından Hizbü't-Tahrîr grubunun kafasındaki hilafet ve ümmet kavramları söz konusu hayali cemaat olgusuna güzel bir örnek teşkil edecek niteliktedir³.

¹ Kadı Burhanettin'in İbadetlerin Sırlarıyla ilgili olarak bkz. KARATAŞ N. (2014). Kadı Burhâneddin'in İksîru's-Seâdât fî Esrârî'l- İbâdât Adlı Eserinin Tahkiki ve İslam Hukuku Açısından Tahlili. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

² Bkz. Çakmaklıoğlu M. M. (2011). İbni Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevi Yorumları. İstanbul: İnsan Yayınları.

³ Ayrıntılı bilgi için Köklü Değişim Dergisi, Sayı: 126. Hilafet Özel Sayısı

Şunu ifade etmek gerekir ki; diğer ümmet ütopyalarının aksine Necmettin Erbakan'ın mefkuresinde ümmet, kurulması mümkün ve gayret edildiğinde ulaşılabilecek zor olmayan bir hedeftir. Ancak bunun için gereken şey inanç, gayret ve duadır. Elindeki imkânları en iyi şekilde kullanmak gerekir ki; İslam birliği yolunda en önemli vasıtalarından biri, İslam tarihi boyunca uygulanan hacda bir araya gelme ve dünya Müslümanlarına ulaşma imkânıdır. Bu açıdan Necmettin Erbakan, mütemadiyen atıfta bulunduğu ve Milli Görüş hareketinin liderlerinden biri olarak tanımladığı Sultan Abdulhamid'le bu hususta aynı kanaattedir.

Her ne kadar bütün Müslümanları bir bayrak ve bir lider etrafında toplamak ideali, İslam tarihinin ilk dönemlerinden bugüne kadar ulaşılmak istenen bir hedef olarak gelmiş ise de bu ideal, daha çok Müslümanların sıkıştıklarında hatırladıkları bir “kızıl elma” olagelmıştır. Gerek Moğol tehlikesi sonrası gerekse 19. yüzyılda Batı karşısında yenilen ve yenilgisinin sebeplerini sorgulayan Müslüman aydınlar, bu ideali daha bir öne çıkarmışlardır. “Niçin geri kaldık?”, “Nasıl tekrar eski günlerimize döneriz?” veya “Modern dünyada Müslüman kalarak var olmanın yolları nedir?” soruları beraberinde Müslümanların birliği idealini de getirmiştir. Konunun ayrıntıları bizim çalışmamızın kapsamı dışında olmak birlikte şunu belirtmek gerekir ki; modern zamanlarda Müslümanların Müslümanca yaşama ve var olmasının yolunun İslam birliğinden geçtiğini düşünmek; “geri kaldığımız” değil “geri bırakıldığımız” ön kabulüne dayanır. Yani emperyalist batı parçaladı, sömürdü ve bu sisteminin devamı uğruna, dinimizin bir tehlike arz etmemesi için bizi, geri kalışımızın nedenlerinin kültür ve dinimizde olduğuna inandıracak oryantalist söylemler geliştirdi. Bu açıdan İslam birliği ideali, diğer İslami akımlardan çok daha fazla “siyasal ihyacı/ıslahçı” kişi ve grupların gündeminde olagelmıştır. Milli Görüş hareketi Büyükkara'nın (2016, 280) ayrımında her ne kadar siyasal ıslahçı gruplar kategorisinde tam olarak zikredilmese de; bizce siyasal ıslahçı bir hareket olarak geri bırakılışımız üzerinde durur ve bunu aşmanın yollarından biri olarak İslam birliğini öne çıkarır. Milli Görüş hareketi İslam birliğine giden aşağıda biraz sonradan bahsedeceğimiz yollardan ikincisini tercih eder. Ona göre Müslüman halklar/topluluklar/devletler emperyalizme karşı önce kendi savaşını vermeli, bağımsızlığını sağlamalı ve sonrasında İslam birleşmiş milletleri tarzı bir birlik oluşturmalıdır.

Yöntem Üzerine

Bu çalışmamız aslında iki ön kabul üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi; Milli Görüş hareketinin İslami hareketler ve çağdaş dini akımlar kategorizasyonunda ihyacı/ıslahçı hareketler grubuna girdiğidir. Bu kategorizasyon yapılırken Büyükkara'nın (2016) ayrımları esas aldık ancak, Büyükkara'nın Milli Görüş hareketinin radikal dini akımlar başlığı altına yerleştirilmesi fikrine katılmadığımızı belirtmek gerekir.

Çalışmanın üzerine inşa edildiği ikinci ön kabulümüz ise; Milli Görüş hareketi gibi ihyacı/ıslahçı hareketler ibadetlerin bireysel ve tecrübi yönünü ihmal etmemekle birlikte daha çok bu ibadetlerin sosyal ve siyasal fonksiyonlarına odaklanırlar. İbadetleri kurdukları dünya görüşüne hizmet ettiği ölçüde öne çıkarır, vurgularlar. Hatta bu tür sosyal ve siyasal içeriğe sahip yatay genişliği olan ibadetlerin yer yer içeriğinin yeniden tanımlandığı da görülür. Ali Şeriatî'nin (2011) Hac kitabı bu durumun örnekleri ile doludur.

İhyacı ve ıslahçı bir hareket olarak Milli Görüş geri kalışımıza değil geri bırakılışımıza odaklanır. Bu aslında hareketin odağının neden siyaset olduğunun da cevabıdır. Eylem, aktivizm ve siyaset odaklı Milli Görüş hareketinin yazılı literatürü onun etki gücüne oranla oldukça sınırlıdır. Hareket daha çok sözlü kültüre ve sözü kitlelere ulaştıracak iletişim araçlarında sözü yaymaya odaklanmıştır. Bundan dolayı kitaplar, makaleler üzerinden Milli Görüş hareketini tanımak ve analiz etmenin yanında, konuşmalar, yaşayan kişilerin tanıklıkları ve video kasetlerini de ihmal etmemek elzemdir.

Biz bu çalışmamızda ilgili kitap ve makale analizlerinin yanında Milli Görüş hareketi lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve onun yakın çevresindeki, harekette etkili kişilerin hac videolarına başvurduk. Bunun yanı sıra, hac sırasında Necmettin Erbakan'ın yanında bulunup, onun özel toplantı ve ikili görüşmelerine tanıklık eden yakın arkadaşlarının da hatıralarından yararlandık. Bu görüşmelerden elde edebildiklerimizi bu çalışmaya yansıttık. Necmettin Erbakan'ın hac yolculuklarında yanında olan bazı şahısların artık hayatta olmaması veya bu görüşmelerin kayıt altına alınmaması büyük kayıptır. Beklediğimizden çok daha ilginç ve verimli bir çalışma ortaya çıktığını düşünmekteyiz. Öyle ki, resmi kayıtlara yansımadağı için belki de tarafların vefatından sonra unutulup gidecek pek çok hatıra, tecrübe ve veri bu kişilerin hatıraları arasında gizlidir. Elde ettiğimiz verileri akademik dünyaya sunuyor olmak bu açıdan ayrı bir önemi haizdir.

İslam'da ve diğer dinlerde hac olgusu üzerine yapılmış pek çok makale ve kitap olmakla birlikte, dini grupların ve hareketlerin ibadetlere yükledikleri anlam ile ilgili elimizde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Milli Görüş hareketinin hac ibadetine yüklediğı anlamı tespit edebilmek için, Işıl Arpacı'nın (2012) yılında tamamladığı doktora tezi ve Avrupa Milli Görüş teşkilatının hac broşürlerinden başka çok fazla yazılı malzeme bulunmamaktadır. Gerek yapılan akademik çalışmanın azlığı gerekse Milli Görüş hareketinin yazılı literatür azlığı bizi daha çok hareket içindeki uzman kişilere başvurmaya itmiştir. Çalışmamızın bu konudaki literatür eksikliğini göstermesi babından kıymetli olduğunu düşünmekteyiz.

Bu çalışma, taabbudi bir emri ve onun birey üstündeki yansımalarını rasyonelize etmek gayretinde değildir. Daha çok bir ibadetin sosyal ve siyasal boyutunu ve bir grubun bu ibadete, odaklandıkları yer itibarıyla yüklediğı özel anlamı anlayabilmek gayretindedir.

Tarihte Haccın Küreselleştirici Ve Evrenselleştirici Fonksiyonu

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı, ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu geleneksel dönemde her ne kadar bugünkü gibi küreselleşmeye sahne olmadıysa da kültür etkileşiminden söz edilebilir. İslam dünyasında tarih içerisinde kültürel etkileşim temelde dört şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi tüccarlar eliyledir. Tüccarlar ve ticaret kervanları yola çıktıkları ve geçtikleri yerlerdeki kültürleri aşlamışlar ve çeşitli sentezler ortaya çıkmasına ve kültürel etkileşimin imkânları ölçüsünde doğmasına yol açmışlardır. İkinci olarak gezgin dervişler, dolaştıkları bölgelerde farklı kültür ve anlayışları yöre halkına göstermişler ve "öteki" hakkında bir fikir oluşmasını ve kendi oranında kültürel etkileşimi tetiklemişlerdir. Üçüncüsü ise, tarihte İslam dünyasında örneğini çokça gördüğümüz rihle yani ilim yolculuklarıdır. Zahmetli ve meşakkatli yolculuklar sonunda ilim talebeleri, ilim halkalarına dahil olmuşlar ve icazet alınca da memleketine dönüp elde ettikleri ilim ile kendi insanlarına hizmet vermişlerdir. Bu tür yolculuklar gerek mezhepsel yayılmanın gerekse din anlayışı ve ekollerin başka memleketlere genişlemesinde çok büyük bir etki göstermiştir. Şah Velîyullah Dihlevî ve Hicaz yolculuğu sonrası üstlendiğı misyon bunun en güzel örneklerinden biridir. Günümüzde de ilim yolculuklarının tahminlerden öte etkileri söz konusudur. Örneğin, Mısır ve Suud hükümetlerinin İslam dünyasının çeşitli yerlerinden öğrenciye kendi üniversitelerinde okuma fırsatı sunmuş, bu öğrencilerin ülkelerine döndükten sonra oralarda gözle görülür etki yapmışlardır. Balkanlarda ve Kafkaslarda Selefi akımların Suud'da öğrenim görmüş öğrenciler eliyle yayıldığı bilinen bir gerçektir.

Kültürel etkileşimin dördüncü kanalı ise hac yolculuklarıdır. Hac yolculukları söz konusu etkileşime ortam hazırlayan bir unsur olmuştur. Biz de zaten bu çalışmamızda haccın ve tarihte hac yolculuklarının yeni kültür ve hayat tarzlarını görme fırsatı sağlaması imkânı üzerinde duracağız.

Tarihte ulaşım imkânlarının gelişmişliği ve mesafenin uzaklığına bağlı olarak hac yolculuklarının yıllar aldığı bilinen bir gerçektir. Hindistan'dan kalkıp önce Anadolu'ya oradan da kutsal topraklara giden bir hacı gerek geçtiğı yollar üzerindeki mekânlarda yaşayan insanların

gündelik hayat çeşitliliği, gerekse farklı dini anlayış ve yaşam tarzlarını gördükçe belli oranlardan onlardan etkilenmiş ve belli oranda kendi kültürel ve dini anlayışını onlara gösterme imkânı bulmuştur. Aynı şekilde kuzey Afrika'dan gelen bir hacı ile kutsal topraklarda bir arada olmuş, bilerek veya bilmeyerek birbirlerini etkilemişlerdir. Bugün bizim sahip olduğumuz imkânların pek çoğuna sahip olmayan bir hacının tüm hayatı boyunca belki de kendinden farklı yaşayan bir dindaşını gördüğü tek ortam hac yolculuklarıdır. Bu açıdan hac yolculukları modern öncesi dönemde İslam dünyasında kültürel etkileşimin en güçlü ve yaygın imkânını sunmuştur.

Bugün gerek internet gerekse diğer medya organları aracılığıyla bizden farklı düşünen ve yaşayan insanlar hakkında istediğimiz bilgilere istemesek bile sahip olabiliyoruz. Küreselleşmenin tektipleştirici etkilerinin yanında yerellikleri de güçlendirdiği “glokal” dünyada bu, bizim için çok sıradan bir durum arz ediyor olsa da geleneksel dönemde, yıllarca süren pek çok coğrafyayı içeren hac yolculuğunun tahmin edilenden çok daha büyük etkileri söz konusudur.

İslam Birliği İdeali ve Bir Vasıta Olarak Hac

Geleneksel dönemde kültürel etkileşimin bir kanalı olmanın yanında, 19 ve 20 yüzyılın başında hac ayrıca bir önem kazanmıştır. 1800'lü yıllardan sonra İslam dünyasının batı karşısında yenildiğinin ve pek çok alanda geri kaldığının fark edilmesi ile İslamcılık diye isimlendirilen ve siyasi ayağı İslam birliği şeklinde ifade edilen akım Müslümanların gündeminde önemli bir yer etmeye başlamıştır. Kurulacak İslam birliğine giden yol farklı farklı olsa da hemen hemen her İslamcının kafasında bu ideal bir şekilde yer etmiştir.

Geleneksel dönemde örneği görülmemiş ulus devlet modeli, İslamcıların İslam birliği idealini ve bu ideale ulaşmak için önerdikleri yolları da etkilemiştir. İslamcı kişi ve grupların ulus devlet olgusuna yönelik yaklaşımları aynı zamanda onların İslam birliği ve bunun gerçekleştirilme yolu hakkındaki fikirlerinin de belirleyicisi olmuştur.

Temelde İslam birliğine giden yolları iki ana kategoride ifade edebiliriz. Afgani ile dile getirilen, Osmanlı yönetimince bir devlet politikasına dönüştürülen “ittihad-ı İslam” olgusuna yönelik iki ana yol önerilmiştir. Bunlardan birisi ideale odaklı, diğerinin ise reelden hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi; tüm Müslüman toplulukların bir lider etrafında birleşmeleri, mekânsal olarak da aynı ortamı paylaşmalarını esas alan yoldur. Bu daha çok hilafet merkezli bir teoridir. İkincisi ise; Müslüman topluluklarının önce tek tek kurtuluş savaşını tamamlamaları, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmaları ve daha sonra her birinin eşit temsili ile İslam birliğinin oluşturulmasıdır. Bu teoride ise merkezde hilafet değil şura yer alır.

Osmanlı İslamcıları ve Hac

İttihad-ı İslamı bir devlet politikası olarak benimseyen Osmanlı yönetimi (Türköne, 2014, 37), bu amaç doğrultusunda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Abdülaziz ile başlayıp Abdülhamid ile devam eden süreçte, Müslümanların birliğini sağlamak en azından bu şuuru geliştirmek için hac bir vesile olarak kullanılmıştır. 1871 yılında Çorlulu Mehmet Esad Efendi tarafından yazılan “İttihad”ı İslam risalesi bu yılda hacca gelen tüm Müslümanlara dağıtılmış ve hac bu birlik şuurunun kazandırılacağı bir ortam olarak kullanılmıştır. Bu amaçla romanlar yazılmış, İslam dünyasını etkileyecek büyük şahsiyetler payitahta davet edilmiş, aşiret okulları açılmış, İslam birliği için hummalı faaliyetler yürütülmüştür. Kara (2014, 27-30) Osmanlı yönetiminin “İttihad-ı İslam”ı bir devlet politikası olarak benimsediklerinde, “sultan” yerine “halife” kavramını öne çıkardıklarını, dini eğitime ağırlık verdiklerini, İslam dünyasında etkili olan şeyhleri ile bağlantıya geçip kılcallara ulaşma imkanı aradıkları, dini kitapların bastırılıp dağıtılmasını sağladıkları, hacca gidişleri kolaylaştırdıkları, Hicaz demiryolu projesi ile İslam dünyasının duygusal merkezi olan Mekke ve

Medine ile reel merkezi olan İstanbul arasındaki bağı güçlendirmeye çalıştıkları vs. gibi pek çok yeniliğe imza attıklarını söyler.

Osmanlı döneminde İslam birliği için genel olarak üç koldan bir çalışma yürütüldüğü söylenebilir. Bir taraftan broşürler ve risaleler bastırılıp dağıtılmakta, diğer taraftan Cuma hutbelerinde konu üzerinde ehemmiyetle durulmakta ve konu payitaht dışında kalan halklara ise hac aracılığıyla ulaştırılmaktadır (Türköne, 2014, 231). Bu açıdan hac tarihte hiç olmadığı kadar güncel siyasetin bir parçasına dönüşmüştür.

İttihad-ı İslam politikasını Osmanlı padişahları hem kendi tebasını elimde tutmak ama daha çok da Hindistan ve Uzak Doğu gibi kendi tebası olmayan Müslüman halkları etkilemek için benimsemiş ve kullanmışlardır (Türköne, 2014, 205)

Döneminin İslamcılarını gibi Akif de hac ile ilgilenmiş ve haccın tüm Müslümanları hiçbir ayırım yapmadan toplayan ortamını “Müslüman sergisi” olarak isimlendirmiştir. Ona göre (akt. Kara, 2014, 433), İslam birliği gibi bir derdi olan bir otoritenin bu sergiden istifade etmemesi düşünülemez Akif şöyle devam eder; “*Arapça, Acemce, Rusça, Tatarca konferanslar vermek, hutbeler okumak, Kuzey Afrika’dan Arabi Hint’ten, Çin’den, Sibiry’a’dan, Afgan’dan buradan giden hacılarla tanıştırmak, umumun düştüğü ictimai hastalıkları ortaya koyarak buna elbirliği ile çareler aramak ihmal edilecek bir iş midir?*” (akt. Kara, 2014, 434).

Sadece Osmanlı dönemi aydınları değil yirminci yüzyılda İslam dünyasının diğer pek çok coğrafyasında İslam düşünürü hac konusuna odaklanmış ve hac ibadetini geleneksel dönemde anlaşıldığından farklı yeni bir içerikle doldurmaya çalışmıştır. Bunların en önde gelenleri Malcolm X, Ali Şeriatî, Seyyid Kutub, Ebul Ala Mevdudî’dir. Kutub, hac ile ilgili ayetleri de ele aldığı Fi Zilal’ il Kuran adlı tefsirinde, genel tavrına uygun olarak haccı klasik anlamının yanında ideolojik ve siyasi anlamlarını öne çıkararak tefsir etmiştir. O, hac ve umrenin İslamın sembolleri oluşuna odaklanmış, ayetin sebab-i nüzulüne dikkat çekmiş ve bu ayetin İslam ile cahili adetlerin karışması endişesi üzerine indiğini belirtmiştir. (Kutub, 1991, 238-240).

Şeriatî haccı, yaşama serüveninin içinde gayesizliğin karşısına yerleştirir. Şeriatî haccındaki şairin arkasındaki sembolik manalara dikkatleri çekmiş ve deyim yerindeyse bunları tekrar tanımlamıştır. Onun formüle ettiği hac ibadetinde tavafın, sa’yin, vakfenin, şeytan taşlamanın bireysel olduğu kadar siyasi ve sosyal boyutları da mevcuttur. Klasik dini literatürden farklı olarak Şeriatî’de hac ibadeti, siyasi ve sosyal boyutuyla öne çıkar. Hatta belki de kendisinden önce başka hiç kimsenin öne çıkarmadığı kadar bu ibadeti ve şairlerini siyasi boyutuyla öne çıkarır. Tabiri caizse yeniden kurgular. Artık hac ibadeti ideolojik ve siyasi bir miting havasındadır. Örnek vermek gerekirse, şeytan taşlama alanı ona göre bir “savaş alanıdır”. Şeriatî’ye göre, hac bir gösteridir, yönetmeni vardır, sahnesi ve sembolleri ve dili vardır (Şeriatî, 2011).

Malcolm X, hac sırasında yazdığı mektupta hac ibadetinin bireysel boyutunun yanında sosyal ve siyasal boyutlarına da dikkat çekmiş, siyah ile beyaz olmanın orada fark etmediğini yazmıştır. “Daha önce böyle samimi bir misafirperverliğe ve kardeşliğin böylesine gerçek bir uygulamasına şahit olmamıştım”. Kendi ülkesinde ayrımcılığın her türüne muhatap olan bir Müslümanın bu cümleleri anlamlıdır (Şentürk, 2012, 73-77).

“İslam dünyasına geldim geleli on bir gün oluyor; o gün bu gündür de, gözleri maviler mavisi ve saçları sarılar sarısı ve tenleri beyazlar beyazı olan Müslüman kardeşlerle aynı yaratıcıya inandığımız için aynı tabaklardan yemekteyiz, aynı bardaktan içmekteyiz, aynı yataklarda (ya da aynı halılarda) uyumaktayız. Ve gene, “beyaz” Müslümanların sözlerinde, davranışlarında, tutumlarında; Nijerya’dan, Sudan’dan, Gana’dan gelen Afrikalı siyah Müslümanların gösterdikleri samimiyetin aynısını bulmaktayım

Hepimiz de gerçekten “kardeş” gibiyiz, çünkü bu insanların aynı ilaha yönelen inançları; kafalarındaki tüm “beyaz” imajları, davranışlarındaki tüm “beyaz” imajları, ruhlarındaki tüm “beyaz” imajları silip atmıştır. (Şentürk, 2012, 73-77)”

Milli Görüş Hareketi ve Hacca Yüklenen Anlam

Tarihte benzeri görülmeyen dini gruplaşmalar ve dini motivasyonlu hareketler bugünün bir gerçeğidir. Bu grupların, cemaatlerin ve hareketlerin tasnif, tahlil ve anlaşılmasında yeterli gayretin gösteriliği söylenemez. Tarihte benzerleri görülmeyen bu tür cemaatsel gruplaşmaların temel dinamiği modern dünyada Müslümana var olma gayretidir. Dini grup, hareket ve cemaatlerin ilkinin, hilafetin kaldırılmasından sonra 1928 yılında Mısır’da kurulması bir tesadüf değildir. Zira o zaman dilimi ve o coğrafya dini grupları oluşturan temel dinamiklerin en tebellür ettiği an ve coğrafyadır. İşgale uğramış, sahipsiz ve kültürel emperyalizme ve oryantalizme maruz kalmış bir coğrafyada gelecek nesilleri kurtarma gayreti İhvan-ı Müslimin⁴ hareketini doğurmuştur.

Teşekkül etme süreçleri ve kurumlaşma zamanları biraz daha geç de olsa ülkemizde de dini grup ve cemaatler, hemen hemen yukarıda sıraladığımız kaygılarla bir araya gelen insanlardan oluşmuştur. Kaldırılan hilafet ile dağılan İslam devleti, yukarıdan dayatılan batılılaşma, kopan geleneksel bağ, imkânsız hale gelen din eğitimi Türkiye’de aynı endişeye sahip insanların bir araya gelmeye ve ihtiyaç duydukları birlikteliği sağlamaya itmiştir. Elbette dini gruplaşmanın pek çok daha başka motivasyonu vardır. Konumuzu teşkil etmesi açısından bizim, dini gruplaşmanın tarihi ile hilafetin kaldırılması arasındaki ilişkiye odaklanmamız anlaşılabilir bir durumdur. Tabiri caizse her bir grup veya cemaat odaklandıkları noktada çekirdeğin ağacın kodları taşıdığı gibi, küçük birer İslam devletçisi formatında kurumlaşmışlardır. Günümüzde dini hareket, grup ve akımların tektip olmadığı, odaklandıkları noktaya göre farklılıklar arz ettikleri bilinen bir gerçektir. Dini akımların tasnifi konusunda genel kabul görmüş bir kategorizasyon bulunmamakla birlikte, Büyükkara’nın (2016) ayrımı içerisinde en kullanışlısıdır. Büyükkara, günümüzde dini akımların üç ana başlık altında toplanabileceğini söyler. Bunlar; gelenekçilik, İslah/İhya ve modern din yorumu şeklinde özetlenebilir. Bizim konumuzu teşkil eden Milli örüş hareketleri gibi hareketleri Büyükkara İslahçı/İhyacı akımların altında zikreder.

İbadetlerin siyasal ve sosyal fonksiyonlarını öne çıkaran Milli Görüş hareketi, geri bırakılmışlığın bir uzantısı olan parçalanmış ümmet konusuna odaklanır. Necmettin Erbakan’a göre İslam ümmetinin durumu, ipi kopmuş bir tesbih gibidir. O tesbih tanelerini bir arada tutan en önemli bağlardan olan hilafetin kaldırılmasıyla hacc bu ümmetin bir araya geldiği ortak tek mekan ve platform olarak daha bir önem kazanmıştır. Bu açıdan haccın benzeri ve alternatifi olacak başka her hangi bir ibadet ve ortam yoktur.

Milli Görüş hareketi, onun lideri Necmettin Erbakan ve Milli Görüşün lider kadroları diğer İslami gruplardan farklı olarak hacca daha bir önem vermişlerdir. Türkiye’de faaliyet gösteren, Avrupa’da uzantısı ve teşkilatları olan tüm cemaatler içerisinde Süleymancılar diye isimlendirilen grubun sadece erkeklere yönelik hac organizasyonu yaptığı, onun dışında Milli Görüş hariç hiçbir grubun müstakil hac organizasyonunun olmaması, bu grubun hac ibadetine ve bu ibadetin sosyal siyasal fonksiyonlarına attıkları özel yeri anlatması bakımından ilginçtir. Teyite muhtaç bir bilgi olmakla birlikte Necmettin Erbakan’ın hac veya umre kasdı ile yirmi sekiz kez⁵ ihrama girdiği

⁴ İhvan hareketi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erkilet, A. (2000). Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler. 2. Baskı. İstanbul: Yöneliş Yayınları.

⁵ Görüşmelerimizde Necmettin Erbakan’ın kaç kez hac ve umre yaptığı ile birbirlerinden farklı sayılar telaffuz edilmiştir. Milli Görüş hareketi üzerine doktora tezi hazırlayan Işıl Arpacı (2012) tezinde 1976 itibarıyla Necmettin Erbakan’ın on sekizinci haccına gittiğini belirtmekte ve bu sayıyı Milliyet gazetesinin bir haberine dayandırmaktadır. Bu tarihi göz önünde bulundurunca toplamda yirmi sekiz sayısının abartı olmayacağı kanaatindeyiz.

söylenilmektedir. Bu ziyaretler ve bu ziyaretler sırasında yaptığı görüşmeler, katıldığı toplantılar ve yaptığı konuşmalar ayrı bir çalışmayı hak edecek öneme sahiptir.

Aslında Milli Görüş hareketinin hac ibadetine verdiği önemin arkasındaki motivasyon unsurlarından birisi, belki de en önemlisi; haccın Sünni gelenekte taşıdığı ideolojik ve siyasi misyondur. Sünniliğini öne çıkarmakla birlikte evrenselliğinden de bahsedilebilecek bir hareket olan Milli Görüş hareketi bu iki ucu birleştirmekle kendine has bir yapı arz eder. Sünni gelenekte haccın yerini ve önemini anlamak için İzmirli'nin naklettiği, İmam Azamın elli defa hacca gittiği örneği bizim için yol gösterici olacaktır (İzmirli, 1981, 127). Milli görüş hareketi din anlayışı itibariyle gelenekçi, siyasi araçları kullanma bakımından ıslahçı olduğu söylenebilir. Zira onun gelenekçi akımlar olarak isimlendirilen çevrelerin teşvik ve desteği ile siyasete girdiği bilinmektedir. Ancak cihat yolunda kullandığı enstrümanları seçerken ve fikhın güncelliğini sağlama açısından ıslahçı, makasid odaklı ve ihyacı olduğu söylenebilir.

Necmettin Erbakan, Hac sırasında Riyad konferansı olarak literatüre geçmiş, özellikle Suud Kralının da içerinde bulunduğu İslam ülkelerinin başkanlarına yaptığı konuşmada İslam birliğini vurgular (Der. Uzun, 2014, 423). O, konuşmasını peygamberler tarihi ile başlatır ve kendisine ait bir tarih felsefesi çizerek, hak ile batılın mücadelesini ilk insandan bugüne getirir. Satır aralarında derin bir pozitivizm ve materyalizm eleştirisi de içeren konuşma, bugün hak ile batılın mücadelesinde hakkın birlik (ittihad) olması gereği üzerine odaklanır.

Erbakan'ın hac ibadetine yüklediği anlam 1988 yılında Arafat'ta yaptığı konuşmada daha net olarak görülebilir;

“Çünkü hac ibadeti sayılamayacak kadar çok yönden ehemmiyet arz eden pek mühim bir ibadettir. Bu ibadetin asıl manası şudur:

İslam dinini temeli 'la ilahe illallah'tır. Bunun bütün yeryüzündeki sembolü Kabe-i muazzama'dır.”(<https://www.youtube.com/watch?v=XHI8WW9yYa4> Erişim tarihi: 06.04.2017)

Bu konuşmada dikkat çeken noktalardan birincisi; tevhit vurgusudur. Necmettin Erbakan konuşmasında tevhidi şöyle anlatır; *“...O'ndan (Hz. Adem) sonra gelen peygamberlerin pek çoğu burada tevhid dini üzere Cenab-ı Allah'a ibadet etmişlerdir. İbrahim (a.s) Kâbe'yi yeniden inşa etti. Efendimiz (a.s) da O'nu putlardan, şirklerden temizleyerek asli hüviyetine getirdi.*

Böylece Hz. Âdem'den beri insanların tevhid dini üzerine Cenab-ı Hakka'a ibadet ettiği en mübarek yerdeyiz.

Hacc farızası 'la ilahe illallah' diyen ehl-i tevhidin gelip bu bayrak altına, bu mübarek topraklarda toplanması suretiyle yapılan bir ibadettir. Bu ibadetin asıl manası 'la ilahe illallah' sözünün içerisinde toplanmıştır.

Kurban bayramının da asıl manası buraya gelip hac yaptığımız cihetle 'la ilahe illallah' bayramı demektir.”(<https://www.youtube.com/watch?v=XHI8WW9yYa4> Erişim tarihi: 06.04.2017).

Konuşmada, ilah kelimesine yüklediği anlam da dikkat çekicidir. Erbakan'ın ilah ve melik kavramlarına yüklediği anlam, Mevdudi'nin (1998) dört terimini çağırıştırır. Erbakan, “ilah”ı şöyle tanımlar; *“la ilahe illallah' sözünü iyi kavramalıyız! Bu sözün manasını iyi kavramak için 'ilah' sözünün manasını iyi kavramak gerekir. İlah sözünün dört tane manası vardır:*

1: Rızası kazanılacak kimse demektir. Biz Cenab-ı Hakk'ın rızasını gözetiriz.

2: İbadet edilecek, kulluk yapılabilecek kimse demektir. la ilahe illallah'ın manası; kendisinden başka ibadet edilecek, kulluk yapılacak kimse yoktur demektir.

Turkish Studies

3: *İstenilecek şey, kendisinden istenilecek kimse demektir. Bundan dolayıdır ki ehl-i tevhid ancak istediklerini Allah'tan isterler. 'La ilahe illallah' demek müracaat edilecek, istenilecek ancak Allah'tır demektir.*”

4. “ *La Hükme illa lillah*” denektir. Allah'ın hükmünden başka hüküm yoktur, Allah'tan başka hüküm koyacak kimse yoktur demektir. “

(<https://www.youtube.com/watch?v=XHI8WW9yYa4> Erişim tarihi: 06.04.2017))

Erbakan, Arafat'ı bir karargâh, Arafat'ta vakfeyi silah başına geçmek ve hacı bir cihad hazırlığı olarak nitelemiştir. Bu isimlendirme, hacca ve şairine böylesi bir anlam yükleme daha önceki klasik alimlerimiz ve eserlerinde görülen bir durum değildir. O, şöyle devam etmiştir; “*Hac nasıl başlıyor? Bugün başlıyor. Arafat'a geliyoruz. Arafat'ta bütün yeryüzündeki Müslümanlar tek bir ümmet olarak, tek bir topluluk olarak bir araya geliyor. Bugün burada bir nevi silahbaşı yaptık.*

Burası Allah'ın hükmünden başka hüküm yoktur diyen insanların cihad ordusunun karargâhidir, getirdikleri kıtalarının arazide yaptıkları toplantıdır. Bugün burada yaptığımız cihad toplantısıdır”(https://www.youtube.com/watch?v=C3-vtMfM_g4 Erişim tarihi: 06.04.2017))

Necmettin Erbakan'a göre hac diğer bütün ibadetleri camii bir ibadettir. Onun toplayıcılığı sadece inananları bir araya getirmesinde değil aynı zamanda diğer bütün ibadetleri de kendi içerisinde cem etmesindedir. Hac kurbanı, infakı, namazı vb. diğer pek çok ibadeti kendi bünyesinde barındırır. (https://www.youtube.com/watch?v=C3-vtMfM_g4 Erişim tarihi: 06.04.2017))

Erbakan'a göre hacın odak noktası kible yani Kâbe'dir. Kâbe sadece namazda kible işlevi görmez, aynı zamanda siyasette ahlakta, iktisatta da kible olmalıdır. (<https://www.youtube.com/watch?v=G9QGmqQYGHc> Erişim tarihi: 06.04.2017))

Necmettin Erbakan'a göre hac ibadeti diğer bütün ibadetlerin çekirdeklerini içerisinde barındırdığı gibi İslam birliğinin çekirdeğini de barındırır.

Erbakan, ülkemizde yaygın anlayışın tersine hacın yaşlılara değil, özellikle genç, sağlıklı ve varlıklılara farz olduğunu belirterek hacın hayatın sonraki bölümleri üzerindeki fonksiyonlarına ve dikkat çekmek istemiştir.

Necmettin Erbakan'ın hac ibadeti klasik bir tavaf vakfe kurban toplamı değildir. Erbakan hac sırasında, o civarda çalışan Türk işçilerle toplantılar yapmış, üniversitelerde konferanslar vermiş, hatta “Müslüman topluluklar birliği”nin temelleri burada atılmıştır.

Erbakan, yaptığı hac ziyaretleri sırasında İslam âleminin diğer bölgelerinde yaşayan âlim ve siyasetçilerle görüşmeye özellikle önem vermiş, bu ziyaretler sırasında tecrübe alışı veriş, fikir teatisi gerçekleşmiştir. Görüştüğümüz kaynak kişiye göre, Hasan en Nedvi (2007) ile 75-76 hacı sırasında Necmettin Erbakan ile yaptığı görüşme sonrasında meşhur kitabını (Nedvi, 2007) yazmaya karar vermiştir (Kaynak Kişi 1).

Kaynak kişilerin belirttiğine göre; Necmettin Erbakan, hac sırasında Cezayir İslami hareketinin lideri Abbas Medeni, İhvan'dan Mustafa Tahhan, Muhammed Kutub, Suriye İhvanından Said Havva ile pek çok kez görüşmüştür. Aynı şekilde Pakistan Cemaati İslami'nin lideri Gazi Hüseyin Ahmet ve son dönem âlimlerinden Abdulfettah Ebu Ğudde ile görüştüğü ona eşlik eden kişiler tarafından ifade edilmiştir. Mısır ihvanı ile pek çok görüşme yaptığı bilinmekle birlikte, yanında bulunanların belirttiğine göre, Necmettin Erbakan'ın istediği oranda bir fikir alışverişinin gerçekleşmemiştir. Bunun en önemli sebebi; Mısır ihvanından liderlerin, gerek hapis cezaları gerekse siyasi kovuşturmalar sebebiyle hacca istedikleri seviyede katılma fırsatını bulamamaları olarak belirtilmiştir (Kaynak Kişi 2).

Hatta Afrika liderlerinden İdi Amin ile hac sırasında görüştüğü ve ona bölgesinde İslami hareketleri desteklemesi, işlerini kolaylaştırması yolunda telkinlerde bulunduğu toplantıya katılan kişiler tarafından ifade edilmiştir.

Necmettin Erbakan'ın Başbakan yardımcısı olduğu ikinci MC hükümetinin hac ibadetinin kara yolu ile yapılmasına izin vermesi üzerine, o yıl 146 bin Türk hacı ihrama girmiş ve bu sayı patlaması İslam dünyasının diğer bölgelerinden âlimlerin ilgisini çekmiştir. Bu durum laiklik uygulaması ile İslam dünyasında imaj kaybeden Türkiye'nin imajını tazelemiştir (Kaynak kişi 1).

Milli Görüş hareketinin hac ibadetine yüklediği anlamı tahlil etmek için Avrupa Milli Görüş teşkilatının hac organizasyonlarına bakmak gerekir. Türkiye'de henüz Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bile sistemli ve düzenli hac organizasyonları yokken Avrupa Milli Görüş teşkilatı 1970'lerin başında, kurulur kurulmaz hac işine el atmış, hac emiri tayin etmiş ve başarılı organizasyonları ile hem Avrupa'da diğer cemaatlere hem de Türkiye'de Diyanet'e bu konuda örneklik yapmıştır. Sadece hac yolundaki organizasyonları değil, hac sırasında yerleşim planı, emir komuta zinciri, hac ile ilgili eğitim çalışmaları, bizzat alanda grup bilgilendirmesi, irşad çadırları gibi bir çok konuda diğer teşkilatlar onları model almıştır. Avrupa Milli Görüş bunun gibi pek çok konuda Türkiye'deki cemaatler ve Diyanet'e model olmuştur, bu konu başlı başına bir araştırmanın konusudur.

Milli Görüş hareketi ve onun lideri Merhum Necmettin Erbakan, hac organizasyonlarına aynı zamanda bir iç eğitim olarak bakmışlardır. Bu organizasyonlar sayesinde teşkilatlanma eğitimi pratize edilmeye çalışılmış, bir tür staj olarak görülmüştür. Organizasyonlara dünyanın birçok yerinden kişilerin katılıyor oluşu ve bunların birlikte hizmet edişleri bu organizasyonun mini bir İslam birliği olarak görülmesini sağlamıştır.

Diğer cemaatlerin ve dini grupların diyanetin dışında hemen hemen hiç birinin, özel, kendilerine has ve müstakil hac organizasyonu bulunmazken, Milli Görüş hareketi bu konuya kurulduğu ilk zamanlardan itibaren özel bir önem atfetmiştir. MİLKO kuruluşu olarak isimlendirilen IGMG aracılığıyla Avrupa'da faaliyetinin olduğu her yerde hac ve umre organizasyonu düzenlemiş buralarda elde ettiği tecrübeyi Türkiye'ye aktararak ana vatanda da hac organizasyonlarına önem vermiştir. Milli Görüş hareketinin dışında Türkiye'deki dini gruplardan sadece Süleymancılarının yalnızca erkeklere yönelik hac organizasyonu yaptığı bilinmektedir. Bu durum hacca özel önem vermenin yanında aynı zamanda cemaat veya hareketin gücü ve etkinlik kapasitesi ile de ilişkilidir.

Avrupa Milli Görüş Teşkilatının hac organizasyonlarındaki iç yapılanma, mini bir islam birliği modeli olarak teşkil edilmiştir. Avrupada teşkilatın olduğu her ülke öncelikle kendi aralarında organize olup daha sonra genel büyük yapı olan çatı teşkilata bağlanırlar. Böylece her ülke kendi içinde hareket kabiliyetine sahip bir esnekliği barındırırken, bir bütünün parçası olarak da büyük fotoğrafta yerini alır. Bu teşkilatlanma modeli Necmettin Erbakan'ın ittihad-ı islam mefkuresinin de usulünü, yolunu gösteren bir veri olarak önemlidir.

Görüştüğümüz kişilerden edindiğimiz intiba, Milli Görüş teşkilatının hac organizasyonunun oldukça başarılı olduğu ve bu başarının diğer ülke vatandaşları tarafından da görülüp takdir edildiğidir. Şöyle bir hatıra anlatılmıştır; "Hacda karşılaştığımız her sıkıntıda Erbakan'ın teşkilatından olmak birçok kapının açılmasını sağladı. Mescidi Nebevi gece on iki gibi kapatılır, sabah üç gibi açılır bu arada temizlik filan yapılır. Kademe kademe insan alınır. Alan mahdut olduğu için kademe kademe alınır. Biz bir grup hacıyla birlikte içerinin sıkışık olduğu bir saatte kapıda bekliyoruz. Kapıyı görevli açmıyor. Görevliye Erbakan'ın teşkilatından olduğumuzu söyleyince görevli hemen kapıyı açtı ve bizi içeri aldı" (Kaynak Kişi 4).

Hac ibadetinin temel esaslarından biri olan Arafat Vakfesi sırasında yapılan merkezi sistem yayının ilk örneğini de Milli Görüş Hac Organizasyonununun Arafat'ta merkezi çadır kurması ve bu

çadırdan diğer çadırlara merkezi eğitimler yapmasında görüyoruz. Ayrıca bu çadırda Erbakan'ın, o olmadığı zamanlarda hareketin hatiplerinin yaptığı konuşmalar hem hacılar üzerinde bir motivasyon unsuru olmak da hem de yapılan sesli/ görüntülü kayıtlar aracılığıyla yurt içinde ve yurt dışında izletilmiştir.

Diğer bir ilk ise Hacılara günlük yemek verilmesi uygulamasıdır. Ülkemiz Hacılarına yemek verme uygulaması 2006 yılında başlamasına rağmen bu uygulama Milli Görüş Hac organizasyonunca 1983 yılında başlatılmıştır. Bu hususta organizasyon başarısı yanında hacı sayısının çok olmaması da bir etkidir. (Kaynak kişi 5)

SONUÇ

Modern dünyada Müslüman olarak var olma motivasyonu ile bir araya gelen dini hareket ve grupların belli başlı kategoriler oluşturduğu ve Milli Görüş hareketinin de bu kategorizasyonda ıslahçı/ihyacı akımlara dâhil edilebileceği iddia edilebilir. İslahçı ihyacı akımların genel özelliğine uygun olarak Milli Görüş hareketi gibi hareketler günümüz dünyasında Müslümanların karşılaştıkları en büyük sorun olarak dini değerlerini ihya edememeyi siyasi olarak da bölünmüşlüğü esas almışlardır. Sorunu bu şekilde kabul edince buna uygun olarak, önerdikleri çözüm de Müslümanların birlikteliğine yoğunlaşmak olacaktır. Parçalanmışlığı gidermek İslam birliğini tesis edebilmek için ellerinde meşru olarak kullanacakları tüm enstrümanları kullanmaya çalışmışlardır. Bu amaçla ibadetlerin bireysel yönlerinden daha çok sosyal ve siyasi fonksiyonlarına odaklanmışlardır. Bu açıdan hac da hem siyasi hem de sosyal birlikteliği öne çıkaran bir ibadet olarak ıslahçı akımların özellikle önem verdikleri bir ibadet olmuştur.

Başarılı hac organizasyonları Necmettin Erbakan'ın İslam dünyasında tanınırlığını artırmış, İslam dünyasının diğer coğrafyalarında faaliyette bulunan pek çok cemaat ve hareket ile temas fırsatı sunmuştur.

İslam dünyasındaki cemaat ve hareketler nezdinde bir itibar ve tanınırlığın ve bağları sıklaştırma ve etkileşimin yanında Suud yönetiminin de Necmettin Erbakan ve başarılı hac organizasyonunu model olarak diğer ülkelere sunduğunu görmekteyiz. Avrupa Milli Görüş teşkilatının hac organizasyonu pek çok defa Suud Krallığı Hac Bakanlığı tarafından ödül almıştır. Bu başarılı organizasyon sayesinde pek çok orta ölçekli devletin hac kontenjanından daha fazla bir kontenjan Milli Görüş teşkilatları ve Necmettin Erbakan'a Suud kralı tarafından tahsis edildiği söylenmiştir. Suud yönetimince Necmettin Erbakan'a on bin özel hacı kontenjanı ayrıldığı bilinmektedir. Söz konusu kontenjan, Milli Görüşün Avrupa'da faaliyette bulunduğu ülkelerde, o ülkelerin kontenjanlarından değil, Avrupa'nın genelinde toptan bir Avrupa Milli Görüş kontenjanı olarak kullanılmıştır. Bu başarı Suud hükümetince ülkelere tanınan haklar gibi değerlendirilmiş, adeta Milli Görüş teşkilatlarına müstakil bir ülke muamelesi yapılmıştır. Hac konusundaki başarı Arafat dağında vakfe sırasındaki yerleşim planı, düzen, sair ziyaret ve irşad (konferans, sohbet ve ziyaret yerlerindeki konuşmalar) programlarında kendini en güzel şekilde ortaya koyduğu katılanlar tarafından belirtilmiştir

Milli Görüş hareketi lideri Necmettin Erbakan yaslandığı ve beslendiği Sünni geleneğinin de etkisiyle hac ibadetine İslam birliğini kurmak için uygun bir platform olarak bakmış, yaptığı ve organize ettiği hac ve umre organizasyonları ile Türkiye Müslümanlarının dünya Müslümanları ile tecrübe alışverişinde bulunmasına önem vermiştir. Necmettin Erbakan kendisi de hac ve umre ziyaretlerinde birçok lideri ile görüşmüş, konferanslar vermiş, grup toplantıları yapmıştır.

KAYNAKÇA

- Anderson B. (1995). Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması. Çev. İskender Savaşır. 2. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arabi M. (2006). Fütühat-ı Mekkiyye. (Çev. Ekrem Demirli). İstanbul: Litera Yayınları
- Arpacı I. (2012). *Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya
- Büyükkara M. A. (2016). Çağdaş İslami Akımlar. 2. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları
- Çakmak F. (2015). “Haccın Sembolik Dili Üzerine Teorik Bir Değerlendirme”. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 9 (17). Ankara. ss. 125-135
- Çakmaklıoğlu M. M. (2011). İbni Arabi’ye Göre İbadetlerin Manevi Yorumları. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ehade M. (1991). Kutsal ve Dindışı. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Erbakan N. (2014). Erbakan Külliyyatı, Derleyen: Mustafa Uzun. 4. Cilt. Ankara: MG V Yayınları.
- Erkilet, A. (2000). Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler. 2. Baskı. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Hakim et-Tirmizi (2016). Namaz ve Namazın Hikmetleri. Çev. Halil Akçay. İstanbul: İlk Harf Yayınevi
- İmam Gazzali (1998). İhya’u Ulum’iddin. Çev. Sıtkı Güle. İstanbul: Huzur Yayınevi.
- İsmail Hakkı Bursevi (2000). Kabe ve İnsan (Tuhfe-i Ataiyye). Çev. Veysel Akkaya. İstanbul: İnsan Yayınları.
- İzmirli, İ. H. (1981). Yeni İlm-i Kelam. Haz. Sabri Hizmetli. Ankara: Umran
- İzzeddin B. Abdüsselam (2006). İslami Hükümlerin Esas ve Hikmetleri. Çev. Süleyman Kaya, Soner Duman. İstanbul: İz Yayınları
- Kara İ. (2014). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 1 Metinler ve Kişiler. 2. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları
- Karataş N. (2014). *Kadı Burhâneddin'in İksîru's-Seâdât fî Esrâri'l- İbâdât Adlı Eserinin Tahkiki ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Köklü Değişim Dergisi. Hilafet Özel Sayısı. Sayı: 126
- Kutub S. (1991) Fi Zilal il Kuran. Cilt 1. İstanbul: Hikmet Yayınları
- Mevdudi E. (1998). Kurana Göre Dört Terim. Çev. Osman Cilacı. 23. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları
- Nedvi E. H. (2007). Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti. Çev. Mehmet Süslü. İstanbul: Kitabevi.
- Şentürk R. (2012). Çağa İz Bırakan Önderler Malcolm X, “İnsan Hakları Mücadelesi”. 5. Baskı. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Roy O. (2003). Küreselleşen İslam. Çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları
- Şah Veliyullah Dihlevi (1994). Hücetullahi'l-baliğa. Çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık.

-
- Şeriati A. (2011) Hacc Bütün Eserleri. Çev. Ejder Okumuş. 4. Baskı. İstanbul: Fecr Yayınları.
- Türköne M. (2014). Siyasi İdeoloji olarak İslamcılığın Doğuşu. 4. Baskı. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- https://www.youtube.com/watch?v=C3-vtMfM_g4 Erişim Tarihi: 06.04.2017
- <https://www.youtube.com/watch?v=G9QGmqQYGHc> Erişim Tarihi: 06.04.2017
- <https://www.youtube.com/watch?v=XHI8WW9yYa4> Erişim tarihi: 06.04.2017

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Aktürk, H. & Turhan, F. (2017). “İslam Birliğine Giden Yolda Hac İbadeti: Milli Görüş ve Hac / Pilgrimage in the Road to the Islamic Union: Islamic View and Haj”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Millî Görüş Özel Sayısı) Volume 12/8, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11952>, p. 377-392.